

УДК 378.018.8:373.2.011.3-051]:001.8
DOI: 10.31499/2307-4906.1.2020.208177

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Кравчук Нелія, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри психології та педагогіки розвитку дитини, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0002-9420-4375

E-mail: nelli-kravchuk@ukr.net

У статті представлено результати теоретичного дослідження поняття «соціальна компетентність» у психолого-педагогічній літературі, а також проаналізовано методологічні підходи до формування соціальної компетентності. Доведено, що соціальна компетентність є результатом професійної підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти, яка проявляється у готовності творчо вирішувати професійні завдання, соціальною відповідальністю за результати своєї діяльності та повноцінного виконання соціальних функцій.

Ключові слова: компетентність, соціальна компетентність, соціалізація, майбутні фахівці дошкільної освіти, методологічні підходи, професійна підготовка, вихователь, заклади дошкільної освіти.

METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE PROBLEM OF FORMING SOCIAL COMPETENCE IN FUTURE PRESCHOOL EDUCATION PROFESSIONALS

Kravchuk Nelia, PhD in Pedagogical Sciences, Senior Lecturer at the Department of Child Development Psychology and Pedagogy, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0002-9420-4375

E-mail: nelli-kravchuk@ukr.net

The article presents the results of the theoretical study of the concept of “social competence” in psychological and pedagogical literature and analyzes the methodological approaches to the formation of social competence. It is proved that social competence is the result of professional training of future preschool specialists, which is manifested in the willingness to creatively solve professional tasks, social responsibility for the results of their activities and full performance of social functions.

The professional training of future specialists of preschool education is focused on acquiring knowledge, skills and experience, values and qualities of social competence, and its successful formation depends on properly chosen methodological approaches.

It should be noted that in recent years there has been an increase in the attention of scientists to the problems of training specialists for preschool education, but despite the variety of social and pedagogical studies, the problem of forming social competence of future preschool specialists has not been sufficiently studied. This fact determined the topic of this article.

Thus, there are several approaches to studying the social competence of a preschool teacher, namely: competent, personally oriented, active, systemic. Although, each of them reveals the essential characteristics of the described approaches, none of them can be favored, because only a complex

combination of methodological approaches ensures the formation of social competence of future specialists for preschool education in the process of study at higher education institutions.

Further development in this direction is seen in further exploring ways of improving the professional training of future preschool specialists.

Keywords: *competence, social competence, socialization, future specialists of preschool education, methodological approaches, vocational training, teacher, institutions of preschool education.*

Нині українське суспільство перебуває на перехідному етапі, що зумовлює трансформацію життєвих цінностей, перетворення соціальних структур та соціальних ідеалів. З одного боку, відбувається збільшення уваги суспільства до проблем соціалізації дітей та молоді, з іншого – кризовий період суспільства породжує соціальні хвороби: егоїзм, агресивність, цинізм тощо.

У процесі соціалізації особистості дошкільника, який включає: засвоєння норм спілкування, поведінки, суспільних цінностей, соціальної активності та відтворення набутого власного соціального досвіду у повсякденному житті та діяльності, вихователь закладу дошкільної освіти є важливою постаттю. Характерними рисами сучасних дітей стають: незадовільний стан здоров'я, невірноваженість нервової системи; висока емоційна чутливість, розумова активність і обізнаність у більшості доступних сфер оточуючої дійсності; відмінності у ціннісних орієнтаціях тощо.

Слід відмітити, що останні роки відзначаються збільшенням уваги науковців до проблем якісної підготовки фахівців дошкільної освіти, яким присвячені праці Г. Беленької, О. Кононко, Т. Поніманської та ін. Попри різноманітність соціально-педагогічних досліджень (О. Авраменко, І. Бех, Н. Даценко, Н. Василенко, Л. Карнаух, О. Ковальчук, С. Матвієнко, М. Машовець, О. Московчук, А. Мудрик, А. Чаговець, Ю. Сирова, А. Харченко, В. Шахрай, М. Ярмаченко та ін.) проблема формування соціальної компетентності майбутніх фахівців дошкільної освіти вивчена недостатньо, тому обумовили вибір теми даної статті.

Дослідити сутність категорії «соціальна компетентність» та розкрити методологічні підходи до формування соціальної компетентності у майбутніх фахівців дошкільної освіти.

Досить часто дослідники поняття «соціальна компетентність» розглядають його як ідентичне до поняття «професійна компетентність», розуміючи, що в їх основу покладено знання, уміння, навички та досвід, які необхідні для здійснення певної професійної діяльності; або співвідносять із поняттям «комунікативна компетентність», оскільки остання впливає на рівень соціальної компетентності особистості; нерідко пов'язується дослідниками з категорією «соціальне наслідування», що передбачає накопичення і передачу дорослими суспільного досвіду, а також «соціальний розвиток», який характеризується усвідомленням себе у суспільстві, орієнтації в системі цінностей, готовність до відповідальної поведінки.

Науковець Н. Василенко визначає комунікативну компетентність, як «здатність людини брати на себе та виконувати різні соціальні ролі; її вміння адаптуватися у різних ситуаціях, вільно володіти вербальними та невербальними засобами спілкування», а також її базовою основою вважає *соціальний інтелект*» [2].

Окрім того для визначення рівня соціальної компетентності використовують критерій «соціальна зрілість» і проявляється у соціальній активності, соціальному самовизначенні, соціальній відповідальності, вмінні регулювати соціальні відносини.

Підтвердження цього знаходимо у дослідженні О. Авраменко, Л. Карнаух: «результатом соціального розвитку особистості є перехід від *соціальної адаптації* через *соціальну зрілість* до соціальної компетентності» [1, с. 193].

У сучасних дослідженнях формування соціальної компетентності безпосередньо пов'язується з *соціальною грамотністю особистості* та включає: соціальну взаємодію, оволодіння соціальними навичками і ролями, розвитку культури соціальної поведінки, оволодіння людиною соціальними правилами, різноманітність соціальних стосунків і зв'язків у сучасному світі, складність соціальних дій, усвідомлення характеру діяльності, для якої вони використовуються, вдосконалення здатності сприймати і обробляти певні обсяги інформації з метою побудови конструктивних соціальних стосунків тощо.

Соціальну компетентність як багатогранну характеристику особистості, розглядає науковець Н. Даценко, «яка своєю багатоконпонентністю охоплює всю множину та глибину функціонування особистості в соціумі. Оскільки особистість – істота суто соціальна, то формат соціальної компетентності охоплює як соціальні мотиви, знання, навички, необхідні для успішної взаємодії із оточуючим соціальним середовищем, так і самопочуття та самоприйняття особистістю самої себе в постійно мінливому соціумі. Саме рівновага цих полярностей може визначати соціальну компетентність. На думку автора, в структурі соціальної компетентності важливо розрізнати як змістовні компоненти в горизонтальному вимірі (когнітивний, емоційно-мотиваційний, особистісно-ціннісний, комунікативно-поведінковий), так і вертикальний вимір, що відображає ці складові на індивідуальному та суто соціальному рівні» [3].

Розуміння суті поняття «соціальна компетентність» В. Ковальчук визначає, як «виключно важливу базисну характеристику особистості, яка відображає її досягнення, рівень сформованості знань та умінь конструювати відносини з оточуючими людьми в міжособистісних стосунках, поведінці [14].

Ми погоджуємось із думку О. Московчук, що соціальна компетентність включає такі складові, як: когнітивну (знання), діяльнісну (вміння і навички певної поведінки) й емоційну (емпатія) [8], а також включає: вміння робити вибір, приймати рішення; брати відповідальність; безконфліктно співіснувати; логічне мислення; відкритість до спілкування; ставлення до життя; емоційну зрілість; самоконтроль і саморегуляцію; відчуття реальності; ціннісні орієнтації (реалізація їх у мікро- та макросоціумі); вміння співпрацювати; толерантність тощо.

Соціально компетентну особистість В. Шахрай розглядає, як особистість «здатну планувати і контролювати свою поведінку в різноманітних ситуаціях для досягнення цілей, поставлених перед нею як самостійно, так і зовні. Рівень соціальної компетентності відображає певний рівень соціальної зрілості людини, яка виявляється у двох вимірах: самоактуалізація і відповідність соціальним очікуванням [15, с. 356].

Узагальнивши викладене, відзначимо, що науковці визначають поняття «соціальна компетентність» як багатогранну характеристику особистості, яка включає розвиток внутрішніх ресурсів – знань, умінь, навичок соціальної поведінки у конструктивній взаємодії з іншими людьми.

Ряд досліджень пов'язують соціальну компетентність із соціалізацією особистості. Науковець М. Ярмаченко дефініцію «соціалізація» (від лат. *socialis* – суспільний) трактує як «процес засвоєння людиною певної системи знань, норм і

цінностей, що дають їй змогу функціонувати як повноправному члену суспільства; включає як цілеспрямовані впливи на особистість (виховання), так і стихійні, спонтанні процеси, що впливають на її формування» [14, с. 428].

У новому тлумачному словнику української мови поняття «соціалізація» визначається як «процес і результат засвоєння й активного відтворення індивідом соціального досвіду, здійснюваний у спілкуванні та діяльності» [10, с. 486].

Процес соціалізації має свої канали та механізми, які впливають на його результати. Перший канал визначають як соціально-психологічний (механізми: імпринтинг, наслідування, екзистенціальний натиск, ідентифікація, рефлексія). Другий канал здебільшого стосується соціально-виховного процесу (механізми: інституційний, традиційний, міжособистісний) [9].

Дослідник С. Матвієнко акцентує увагу на тому, що велика відповідальність за соціалізацію дітей дошкільного віку лягає на вихователів закладів дошкільної освіти (далі ЗДО), «які здійснюють цілеспрямовану підготовку дитини до соціально схвалюваного буття. Сучасний вихователь ЗДО повинен бути озброєний знаннями щодо формування соціальної орієнтації дитини, стимулювання її особистісної самореалізації, набуття необхідного до віку малюка соціального досвіду, закладання основ його соціальної компетентності» [7, с. 166]. Тобто вихователь ЗДО має розширювати свій науковий кругозір, прагнути до самоосвіти та використовувати соціальний досвід у власній діяльності.

Підтвердження цьому знаходимо у дослідженні Т. Поніманської [11], яка звертає увагу на те, що освітньо-професійна підготовка у закладах вищої освіти передбачає формування майбутнього педагога як людини, якій притаманні гуманність, духовність, творчість, яка володіє необхідними для роботи в дошкільному закладі професійними знаннями, вміннями і навичками [11, с. 135]. Сучасні реалії орієнтують на спеціальну підготовку вихователя як гуманістично зорієнтованої особистості, здатної оперативно реагувати на динаміку соціально-економічних процесів, умов власної професійної діяльності, розробляти й упроваджувати нові технології у процес навчання і виховання [11, с. 135].

У «Словнику сполучуваності слів української мови (найуживаніша лексика)» поняття «вихователь» розглядається як «людина, яка виховує, навчає дітей і молодь, прищеплює їм навички і правила поведінки, певні погляди; педагог, який стежить у певному закладі за поведінкою дітей і відповідно її спрямовує; той, хто спрямовує силу свого впливу на виховання класу, суспільства і т. ін. у певному напрямі» [12, с. 118]. А термін «виховання» визначається як «сукупність знань, культурних навичок, поглядів, що становлять загальний рівень духовного розвитку людини і є наслідком систематичного впливу, навчання» [12, с. 118].

Вихователі є учасниками навчально-виховного процесу в ЗДО і держава ставить перед ними головне завдання дошкільної освіти, – «збереження та зміцнення фізичного, психічного і духовного здоров'я дитини» [7]. К. Крутій та О. Фунтікова «процес виховання дитини дошкільного віку» розуміють як «залучення дитини до системи вироблених людством цінностей, організацію умов для її духовного зростання, формування основ ціннісного ставлення до дійсності, створення фонду «Хочу» [4, с. 40]. Тому, формування соціальної компетентності у дітей дошкільного віку безпосередньо пов'язуємо із соціальною грамотністю особистості, адже саме від

підвищення її рівня залежить оволодіння дитиною соціальними правилами, усвідомлення характеру діяльності, вдосконалення здатності сприймати і обробляти певні обсяги інформації з метою побудови конструктивних соціальних стосунків.

Дослідник М. Докторович відзначає, що «ведуча роль у формуванні саме соціальної компетентності належить соціальним умовам, які, в свою чергу, суттєво впливають на виховні стандарти. Якщо звернутися до історії, то моделі виховання були різними у різні історичні епохи, як, до речі, й соціальні умови та норми. Тому, до вищезазначених вибіркового та диференційного характеру проявів соціальної компетентності, слід додати її мінливість та гнучкість відповідно до ситуації» [5].

Фахова підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти зорієнтована на набуття знань, умінь та досвіду, цінностей, якостей соціальної компетентності, водночас ця підготовка не дає можливості розвивати повною мірою інші складники соціальної компетентності, не задовольняє потреб студентів в оволодінні ними різними способами конструктивної міжособистісної взаємодії, розвитку досвіду адекватної поведінки в складних ситуаціях, формування в них чіткої соціальної позиції та соціальної зрілості.

Тому успішне формування соціальної компетентності майбутнього фахівця дошкільної освіти залежить від правильно обраних методологічних підходів та впровадження їх у педагогічну практику.

На основі аналізу літературних джерел виокремимо й обґрунтуємо доцільність використання методологічних підходів до розвитку соціальної компетентності майбутніх фахівців дошкільної освіти в умовах закладу вищої освіти як компетентнісного, особистісно орієнтованого, діяльнісного та системного. Розглянемо визначені методологічні підходи.

Компетентнісний підхід забезпечує поєднання знань, умінь, і особистого досвіду, мотивів, ціннісних орієнтацій студентів, придбаних у процесі навчання та здатності застосовувати їх у власній діяльності. Загально визнаним є те, що компетентний фахівець має володіти вміннями практично розв'язувати реальні життєві та професійні проблеми і ситуації різної складності, які постають перед ним у повсякденному житті. Окрім того, майбутній вихователь ЗДО повинен володіти здатністю приймати відповідальність за власні дії і вчинки та навчати цьому дітей дошкільного віку. Акцент робиться на ціннісних стосунках обох сторін, що має соціальну спрямованість і сприяє формуванню світогляду та морально-вольових якостей особистості та гармонізації відносин між людиною і природою. Результатом компетентнісного підходу є активні і самостійні дії майбутнього вихователя.

Сформована у майбутнього фахівця дошкільної освіти соціальна компетентність у здійсненні соціальної діяльності обумовлює рівень його професійної підготовки, оскільки такого фахівця вирізняє здатність обирати найбільш оптимальні засоби, підвищити ефективність процесу професійної діяльності; ця компетентність передбачає постійне оновлення знань, оволодіння новою інформацією, формування соціальних навичок відповідно до змін у суспільстві для успішного вирішення професійних завдань. Отже, у контексті компетентнісного підходу результат формування соціальних навичок ми розглядаємо як сформованість у студентів соціальної компетентності у процесі їх навчання у ЗВО.

Особистісно орієнтований підхід передбачає використання різних засобів,

методів, методик і технологій, орієнтованих на конкретного студента та співпрацю з педагогом. Основним завданням було допомогти кожному студенту пізнати себе, усі свої слабкі та сильні сторони, врахування особливостей становлення у студента окремих складових психіки та психофізичного розвитку в цілому на певному віковому етапі, тобто вікові та індивідуальні особливості людини, які визначають її індивідуальність, неповторність; прийняти себе таким, яким є, і підібрати такі форми та засоби психологічного та інтелектуального впливу, щоб сформувати себе як сильну та гармонійно розвинену особистість. У цій інтерпретації знання, вміння і навички доповнюються індивідуальним досвідом кожного учасника навчального процесу і трансформуються у систему життєвих та професійних цінностей. Крім того, під час реалізації такого підходу підвищується значущість тих, що забезпечує соціалізацію та особистісний розвиток майбутнього фахівця дошкільної освіти. Джерелами інформації слугують лекції, наукова література, засоби мас-медіа, спілкування з людьми, що оточують, забезпечення безконфліктних і безпечних умов для розвитку та реалізацію задатків особистості тощо.

Діяльнісний підхід пов'язаний із формуванням здатності особистості використовувати здобуті знання і соціальні навички на практиці, умінням обирати, програмувати та оцінювати різні види та способи діяльності, які відповідають її природі та задовольняють потребу в самоосвіті, саморозвитку та самореалізації, гармонійним балансом між зовнішніми впливами і внутрішніми процесами – персоналізацією, самоідентифікацією, самореалізацією, які забезпечують успішну адаптацію в соціумі. У процесі дослідження було виявлено розбіжність між знаннями студентів про соціальну зрілість та використання соціальних навичок у повсякденному житті. Тому слід спрямувати зусилля щодо усвідомленого сприйняття студентом необхідних знань про соціалізацію особистості, надати можливість прожити їх та інтегрувати через будь-яку форму діяльності щоб вони стали частиною їх самих. Це дасть змогу студентові розкрити шлях до самореалізації та самовдосконалення, а соціальна компетентність стане проявлятися у повсякденній поведінці особистості: виконання соціальних ролей, життєвих функцій, компетенцій.

Майбутні фахівці дошкільної освіти прагнуть до самостійності, самореалізації, самоуправління в усіх сферах життя, набувають досвіду у процесі навчання в ЗВО, який необхідно використовувати. Діяльнісний підхід може бути реалізований тільки в діяльності, тобто в процесі виконання конкретною особистістю певного комплексу дій тобто існує у формі діяльності та передбачає здатність до міжособистісної та соціальної взаємодії.

Системний підхід полягає в тому, що необхідно підходити до системи формування соціальної компетентності, як до цілісної структури, яка складається з елементів, що перебувають у певних зв'язках та відношеннях. Системний підхід дозволяє встановити цілісність, системність та організованість, встановлення стійких взаємозв'язків елементів соціалізації на всіх рівнях і ступенях. Структура, як внутрішня організація процесу формування соціальної компетентності, відображення її внутрішнього змісту, проявляється в упорядкованості взаємозв'язків її складових.

Таким чином, можна виділити декілька підходів до вивчення соціальної компетентності вихователя ЗДО, а саме: компетентнісний, особистісно орієнтований, діяльнісний та системний. І хоча кожен із них розкриває сутнісні характеристики

описаних підходів, не можна надавати перевагу одному із них, адже тільки комплексне поєднання методологічних підходів забезпечує формування соціальної компетентності майбутніх фахівців дошкільної освіти у процесі їх навчання у ЗВО.

Перспективні розробки в цьому напрямі ми вбачаємо в подальшому вивченні шляхів удосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Авраменко О. О., Карнаух Л. П. Теоретичні засади соціального розвитку особистості дошкільника в умовах сучасного суспільства. *Проблеми освіти*. Вінниця: ТВОРИ, 2019. Вип. 91. С. 192–195.
2. Василенко Н. Соціальна компетентність: сутність, структура, розвиток. *Нова пед. думка*. 2011. № 2. С. 63–65.
3. Даценко Н. Про структуру соціальної компетентності учнів. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія. Педагогіка. Соціальна робота*. 2012. Вип. 6. С. 8–10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vknupprg_2012_6_4 (дата звернення: 10.12.2019).
4. Дошкільна освіта: словник-довідник: понад 1000 термінів, понять та назв / упор. К. Л. Крутій, О. О. Фунтікова. Запоріжжя: ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2010. 324 с.
5. Докторович М. О. Формування соціальної компетентності старшого підлітка з неповної сім'ї: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. К., 2007. 20 с.
6. Зарубінська І. Б. Формування соціальної компетентності студентів вищих навчальних закладів (теоретико-методичний аспект): монографія. К.: КНЕУ. 2010. 348 с.
7. Кононко О. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі»: концептуальні засади. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2014. № 8. С. 14–23.
8. Матвієнко С. І. Підготовка майбутніх вихователів до формування соціальної компетентності у дітей дошкільного віку. *Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Психолого-педагогічні науки*. 2014. № 4. С. 166–170. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzspp_2014_4_34 (дата звернення: 10.12.2019).
9. Московчук О. С. Соціальна компетентність як психолого-педагогічний феномен. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія*. 2016. Вип. 48. С. 83–89. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzvdpu_pp_2016_48_19 (дата звернення: 10.12.2019).
10. Мудрик А. В. Социальная педагогика: учебник для студ. учреждений высш. проф. образования. 8-е изд., испр. и доп. М.: Академия, 2013. 240 с.
11. Новий тлумачний словник української мови. 4200 слів: для студентів вищ. та серед. навч. закладів: у 4-х т. / В. Яременко, О. Сліпущко. Київ: АКОНІТ. 1999. 912 с.
12. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2006. 456 с.
13. Сахно І. П., Сахно М. М. Словник сполучуваності слів української мови (найуживаніша лексика). Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетр. ун-ту, 1999. 544 с.
14. Ковальчук В. Соціальна компетентність вчителя як складова професійно-педагогічної компетентності. *Соціалізація особистості: зб. наук. праць / за заг. ред. проф. А. Й. Капської*. Том XVIII. Київ: Логос, 2002. С. 70–76.
15. Шапар В. Б. Психологічний тлумачний словник. Харків: Прапор, 2004. 640 с.
16. Шахрай В. Соціальна компетентність особистості у науковій літературі. *Соціальні виміри суспільства: зб. наук. пр.* К.: ІС НАН України, 2008. Вип. 11. С. 352–362. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/28811/31-Shahray.pdf?sequence=1> (дата звернення: 10.12.2019).

REFERENCES

1. Avramenko, O. O., Karnaukh, L. P. (2019). Teoretychni zasady sotsialnoho rozvytku osobystosti doshkilnyka v umovakh suchasnoho suspilstva. *Problemy osvity*. Vinnytsia, 192–195 [in Ukrainian].
2. Vasylenko, N. (2011). Sotsialna kompetentnist: sutnist, struktura, rozvytok. *Nova ped. Dumka*, 63–65 [in Ukrainian].
3. Datsenko, N. (2012). Pro strukturu sotsialnoi kompetentnosti uchniv. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Psykholohiia. Pedahohika. Sotsialna robota*. URL:

- http://nbuv.gov.ua/UJRN/vknuppcr_2012_6_4 [in Ukrainian].
4. Doshkilna osvita: slovnyk-dovidnyk: ponad 1000 terminiv, poniat ta nazv. (2010). K. L. Krutii, O. O. Funtikova (Ed.). Zaporizhzhia [in Ukrainian].
 5. Doktorovych, M. O. (2007). Formuvannia sotsialnoi kompetentnosti starshoho pidlitka z nepovnoi sim'i. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
 6. Zarubinska, I. B. (2010). Formuvannia sotsialnoi kompetentnosti studentiv vyshchych navchalnykh zakladiv (teoretyko-metodychnyi aspekt). Kyiv [in Ukrainian].
 7. Kononko, O. (2014). Prohrama rozvytku dytyny doshkilnoho viku «Ia u sviti»: kontseptualni zasady. *Vykhovatel-metodyst doshkilnoho zakladu, 14–23* [in Ukrainian].
 8. Matviienko, S. I. (2014). Pidhotovka maibutnikh vykhovateliv do formuvannia sotsialnoi kompetentnosti u ditei doshkilnoho viku. *Naukovi zapysky [Nizhynskoho derzhavnoho universytetu im. Mykoly Hoholia]. Psykholoho-pedahohichni nauky, 166–170*. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzspp_2014_4_34 [in Ukrainian].
 9. Moskovchuk, O. S. (2016). Sotsialna kompetentnist yak psykholoho-pedahohichni fenomen. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: Pedahohika i psykholohiia, 83–89*. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzvdpu_pp_2016_48_19 [in Ukrainian].
 10. Mudrik, A. V. (2013). *Social'naja pedagogika*. Moskva [in Russian].
 11. Novyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy. 4200 sliv: dlia studentiv vyshch. ta sered. navch. zakladiv. (Vols. 1–4). (1999). V. Yaremenko, O. Slipushko (Eds.). Kyiv: AKONIT [in Ukrainian].
 12. Ponimanska, T. I. (2006). *Doshkilna pedahohika*. Kyiv: Akademvydav [in Ukrainian].
 13. Sakhno, I. P., Sakhno, M. M. (1999). *Slovnyk spoluchuvanosti sliv ukrainskoi movy (naiuzhyvanisha leksyka)*. Dnipropetrovsk: Vyd-vo Dnipropetr. un-tu [in Ukrainian].
 14. Kovalchuk, V. (2002). Sotsialna kompetentnist vchytelia yak skladova profesiino-pedahohichnoi kompetentnosti. *Sotsializatsiia osobystosti*. A. Y. Kapska (Ed.). (Vol. XVIII). Kyiv: Lohos, 70–76 [in Ukrainian].
 15. Shapar, V. B. (2004). *Psykholohichni tlumachnyi slovnyk*. Kharkiv: Prapor [in Ukrainian].
 16. Shakhrai, V. (2008). Sotsialna kompetentnist osobystosti u naukovii literaturi. *Sotsialni vymiry suspilstva* Kyiv: IS NAN Ukrainy, 352–362. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/28811/31-Shahray.pdf?sequence=1> [in Ukrainian].